

ΣΤΗΝ ΜΝΗΜΗ ΤΗΣ EILEEN YOUNGHUSBAND ΠΡΟΝΟΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ, ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗ

David Woodworth

Επίτιμος Καθηγητής του Πανεπιστημίου McGill

Μετάφραση κειμένου

κ. Κιαμίλη Μαρία (Πτυχιούχος Αγγλικής Φιλολογίας)

Προς μεγάλη μου ευχαρίστηση βρίσκομαι εδώ γιατί αυτό μου δίνει την ευκαιρία να συναντήσω παλιούς και νέους φίλους απ' όλον τον κόσμο, ανθρώπους που εξασκούν το ίδιο επάγγελμα και που έχει σαν σκοπό να βοηθά ανθρώπους. Σε μία διάσκεψη της οποίας το θέμα είναι «η οικοδόμηση κοινωνικών πλαισίων για την ειρήνη» νομίζω πως το σημείο αναφοράς θα έπρεπε να είναι η Ιαπωνία, όχι μόνο επειδή η Χιροσίμα και το Ναγκασάκι υπήρξαν μιά καμπή στην Ιστορία αλλά και εξαιτίας του γεγονότος ότι η Ιαπωνία εμφανίζεται σήμερα σαν ένα από τα πιο ισχυρά έθνη πάνω στη γη. Το πως δε χρησιμοποιεί αυτή τη δύναμη θα έχει αποφασιστική σημασία για την ανθρωπότητα.

Το θέμα της διάσκεψης επιλέχθηκε σωστά όχι μόνο επειδή έχει να κάνει με την ειρήνη αλλά και επειδή καθορίζει τις κοινωνικές δομές σαν σημείο βαρύνουσας σπουδαιότητας απ' όπου θα ξεκινήσει η ανάλυση και εν συνεχεία η πράξη (η δράση). Ξέρω ότι μεταξύ μας υπάρχουν έντονες διαφορές όσον αφορά τις αιτίες των κοινωνικών προβλημάτων και κατά συνέπεια στον τρόπο με τον οποίο χρειάζεται να αντιμετωπισθούν αυτά. Μερικοί από εμάς δίνουν έμφαση σε αιτίες που έχουν σχέση με τη δομή και την θεραπεία, ενώ άλλοι ενδιαφέρονται κυρίως για θέματα που έχουν να κάνουν με ψυχολογία ή ηθική. Μας είναι καλά γνωστό το λάθος «του να κατηγορούμε το θύμα» και γι' αυτό χαίρομαι που η ημερήσια διάταξη εξετάζει τις δομές σαν πρώτο θέμα.

Εξάλλου δεν μπορούμε να μιλάμε δια δομές χωρίς να λάβουμε υπ' όψη τις συνέπειες τους στην προσωπική σκέψη και το συναίσθημα. Αυτό που μας κάνει να εξετάζουμε τις δομές είναι το βαθύ ενδιαφέρον μας για τους ανθρώπους.

Ενώ μ' απασχολούσε το κεντρικό θέμα της διάσκεψης, βρήκα τυχαία μερικά φυλλάδια από προηγούμενα συνέδρια. Μού έκανε φοβερή εντύπωση το γεγονός ότι τα ερωτήματα που μας έχουν απασχολήσει όλα αυτά τα χρόνια φαίνονται να έχουν αλλάξει πολύ λίγο στο ελάχιστο. Ίσως αυτό που έχει αλλάξει είναι ότι αντιλαμβανόμαστε διαφορετικά την πραγματικότητα και ακόμα το ότι οι επιλογές μας τα δικαιώματα επιλογής αλλάζουν με το χρόνο. Αυτό που θα προσπαθήσω να κάνω τώρα είναι να εκθέσω μία άποψη που θα εκφράζει τις συνθήκες μέσα στις οποίες διαμορφώνονται αυτή τη στιγμή οι επιλογές μας και να βγάλω μερικά συμπεράσματα σε σχέση με την εκπαίδευση και την πρακτική της κοινωνικής εργασίας.

Πρώτα θα ήθελα να αναγνωρίσω το γεγονός ότι η Αμερική και η Ευρώπη έχουν επηρεάσει σε τρομερό βαθμό την ανάπτυξη της Κοινωνικής Εργασίας τόσο στην θεωρία όσον και στην πρακτική. Σχολές Κοινωνικής Εργασίας σ' όλο τον κόσμο έχουν μιμηθεί τα προγράμματα σπουδών τους, ενώ ολόκληρα προγράμματα πρόνοιας έχουν απευθείας αντιγραφεί από την Ευρωπαϊκή ή την Αμερικάνικη Πολιτική.

Αυτό συμβαίνει ακόμα, αν και αυξάνει συνεχώς η παραδοχή ότι η ανάπτυξη της κοινωνικής εργασίας θα πρέπει ν' αντανakλά τις ανάγκες και ικανότητες των ανθρώπων με τους οποίους έχει σχέση. Αυτό που θέλω να κάνω φανερό είναι ότι αυτή η «εξαγωγή» κοινωνικής εργασίας είναι μία αντανάκλαση των σχέσεων «δυνάμεων» στον κόσμο, μία καινούργια μορφή **αποικισμού**. Εξάλλου, ενώ η δυτική κοινωνική εργασία μπορεί να είναι εντελώς ακατάλληλη για τις φτωχές χώρες, ίσως να μην είναι καθόλου καλύτερη και για τους φτωχούς ανθρώπους των πλούσιων χωρών. Όσο μεγάλες και νάναι οι διαφορές μεταξύ πλούσιων και φτωχών χωρών, νομίζω πως τα προβλήματα της κοινωνικής εργασίας έχουν παντού την ίδια προέλευση. Πιστεύω πως μπορούμε να ενωθούμε στην αναζήτησή μας για καλύτερες λύσεις.

Καθώς τα λέω όλα αυτά, έχω απόλυτη συναισθηση της σύνδεσης αυτού του ακροατηρίου. Οι πιο πολλοί από μας προέρχονται από τεχνολογικά ανεπτυγμένες και πλούσιες χώρες, και εμείς είμαστε ανάμεσα σ' εκείνους που επωφελούνται από τον πλούτο. Γι' αυτό και είναι δύσκολο για μας να εκτιμήσουμε την συνεισφορά μας στην ανισότητα που υπάρχει. Μια σημαντική μειονότητα από μας προέρχεται από λιγότερο ανεπτυγμένες και φτωχότερες χώρες και αυτοί επίσης έρχονται αντιμέτωποι με αντιθέσεις επιλογής και νομιμότητας. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι ελάχιστοι προέρχονται από το μεγάλο εκείνο τμήμα του κόσμου που είναι γνωστό σαν σοσιαλιστικές χώρες. Είμαι σίγουρος ότι τα προβλήματα των σοσιαλιστικών χωρών είναι σχεδόν ίδια με εκείνα του καπιταλιστικού κόσμου και αμέσως θα πω το γιατί. Το κοινό πρόβλημα που μας ενώνει όλους είναι το πως να βρούμε κάποια ισορροπία ανάμεσα στην οικονομική παραγωγή και μία δίκαιη κατανομή των πόρων ωφελειών και δυνάμεων.

Μίας και οι περισσότεροι από μας προερχόμαστε από τον καπιταλιστικό κόσμο -πράγμα με το οποίο εννοώ τα κέντρα του κεφαλαίου αλλά και τις χώρες που εξαρτώνται απ' αυτά τα κέντρα- θα προσανατολιστώ στα δικά μας προβλήματα. Η κύρια απαίτηση αυτού του κόσμου είναι το κέρδος. Σ' αυτό διαφέρει από τον σοσιαλιστικό κόσμο στον οποίο η παραγωγή υποτίθεται ότι γίνεται με σκοπό την χρήση. Εν τούτοις νομίζω ότι και στους δύο κόσμους ο στόχος της παραγωγικότητας παραμερίζει τις ανθρώπινες ανάγκες. Μ' αυτό βέβαια δεν θέλω να πω ότι η παραγωγή δεν είναι σπουδαία.

Δεν προτείνω να καταργήσουμε την βιομηχανία, ούτε κατηγορώ την βιομηχανία ή την τεχνολογία για τα προβλήματά μας. Απ' την άλλη, ομολογώ ότι η τεράστια ανθρώπινη ενεργητικότητα και δημιουργικότητα έχει εκφυλιστεί από τον καπιταλισμό. Αυτό που θέλω να πω είναι ότι υπάρχει «ανισορροπία» μεταξύ των οικονομικών στόχων και των ανθρωπίνων αναγκών και υποπεύομαι ότι αυτή η ανισορροπία υπάρχει τόσο στις σοσιαλιστικές όσο και στις καπιταλιστικές χώρες. Προς λύπη μας, σε πολλούς από μας είναι γνωστή η έννοια του αποικισμού, δηλαδή η κυριαρχία ενός έθνους σ' ένα άλλο. Νομίζω πως ο καινούργιος αποικισμός δεν έχει σχέση με έθνη, αλλά με οικονομικά συστήματα. Αυτό που πιέζει τους ανθρώπους είναι η τυραννία της παραγωγής. Η παραγωγή εξουσιάζει στις πολιτικές μας διαδικασίες, τις δουλειές μας, τις οικογενειακές σχέσεις μας, τις σκέψεις μας όσον αφορά την ευημερία.

Εδώ και πολύ καιρό έχουμε αντιληφθεί ότι τα προβλήματά μας δεν είναι προβλήματα παραγωγής αλλά κατανομής. Μπορούμε να παράγουμε αρκετά για όλους, αλλά συνεχίζουμε να περιορίζουμε την παραγωγή, να καταστρέφουμε πλεονάσματα, να κατασκευάζουμε όπλα και να τα πουλάμε σε χώρες που δεν μπορούν καν να θρέψουν τους λαούς τους. Επιμένουμε στην παραγωγή θεωρώντας τη σαν το εισιτήριο για την αναγνώριση της μεγάλης ανθρωπιάς μας και υποτιμάμε εκείνους που δεν είναι παραγωγικοί.

Τα προγράμματα πρόνοιας χρησιμοποιούνται να μας αποζημιώσουν για τις αποτυχίες, τα εμπόδια και τις εντάσεις που συνεπάγεται η παραγωγή και είναι αναγκαίο για μας να αντιλαμβανόμαστε την κοινωνική εργασία απ' αυτή τη σκοπιά.

Αυτό το σημείο δεν είναι καθόλου καινούργιο. Υπήρξε το κεντρικό σημείο της έκθεσης που ετοιμάσθηκε από το ευρωπαϊκό τμήμα της ICSW για την διάσκεψη του MONTREAL το 1984. Στην ίδια διάσκεψη ο Chauncey Alexander από τις ΗΠΑ έκανε την παρατήρηση ότι η κοινωνική πρόνοια έχει σαν πρόθεση την αντιμετώπιση της κρίσης και των ανεπαρειών του κερδοσκοπικού συστήματος. Αυτός τόνισε ότι η ανάπτυξη των φτωχών χωρών έχει νόημα μόνο σε σχέση με μια βιομηχανοποιημένη παγκόσμια οικονομία· η ανάπτυξή τους μετριέται από την ικανότητά τους να συναγωνίζονται αυτού του είδους την οικονομία.

Μια παρουσίαση της Πρόνοιας και της κοινωνικής εργασίας σαν απλά υπο-προϊόντα μιας παγκόσμιας πάλης ισχύος θα ήταν, εν τούτοις, πολύ απλοϊκή αλλά και πολύ πεσιμιστική άποψη. Δεν θα πρέπει να πτοούμαστε από το μέγεθος του προβλήματος, γιατί οι λύσεις μπορούν να βρεθούν τελικά από τους ανθρώπους. Οι κοινωνικοί λειτουργοί μπορούν να ενεργούν με βάση τους νόμους, οργανισμούς και τις προσωπικές σχέσεις τους.

Χωρίς να θέλω να σας κουράσω, θα προσπαθήσω συνοπτικά να σας παρουσιάσω τα βασικά χαρακτηριστικά της παραγωγής με σκοπό το κέρδος, οι οποίες νομίζω πως επηρεάζουν την κοινωνική εργασία. Υπάρχουν βέβαια σαφείς παραλλαγές ανάμεσα στις χώρες όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο είναι οργανωμένη η παραγωγή καθώς και τις μεθόδους κατανομής, αλλά αυτές είναι βασικές αρχές. Κατ' αρχήν ο στόχος του καπιταλισμού είναι να υπάρχει κέρδος, είτε αυτό γίνεται παράγοντας αγαθά είτε περιορίζοντάς τα. Εξάλλου, η εργασία είναι ένα σημαντικότερος παράγοντας για την παραγωγή σύμφωνα με την οποία οι εργάτες θεωρούνται εμπορεύματα ενώ οι μισθοί τους αποτελούν το κόστος αυτών των εμπορευμάτων. Στην περίπτωση που το ανθρώπινο κόστος υπερβαίνει το κόστος των μηχανημάτων, τότε φυσικά αντικαθίσταται. Ο μισθός κατά συνέπεια έχει γίνει όλο και λιγότερο χρήσιμος σαν ένας μηχανισμός κατανομής, ακριβώς επειδή η παραγωγή γίνεται πιο αποδοτική. Παρ' όλα αυτά οποιοσδήποτε εναλλακτικός μηχανισμός, δηλαδή κάποιος που δεν έχει σαν βάση το μισθό, θα έφθειρε το κέρδος και γι' αυτό δεν έχει επινοηθεί κάτι τέτοιο.

Μια τρίτη πλευρά του καπιταλισμού είναι ότι η ανταλλαγή με σκοπό το κέρδος απαιτεί ανταγωνισμό. Αυτό προϋποθέτει ιδιοτέλεια αλλά και ανισότητα συναλλάγματος. Αυτές οι αρχές φυσικά δεν αποδέχονται τις έννοιες της αμοιβαιότητας και ισότητας αλλά κυριαρχούν τόσο πολύ την καπιταλιστική κοινωνία που θεωρούνται πιά ότι αποτελούν βασικές αρχές της ανθρώπινης φύσης. Το κίνητρο του συναγωνισμού έχει επηρεάσει την παραγωγή αλλά παρά το ότι ανταποκρίνεται στις ανθρώπινες παρορμήσεις εν τούτοις δημιουργεί μεγάλες εντάσεις, διαμάχες και ανισότητα. Και επιπλέον ο ίδιος ο συναγωνισμός έχει κα-

τά ανορθόδοξο τρόπο, οδηγήσει στον περιορισμό του ανταγωνισμού με δύο τρόπους. Κατά πρώτον, μεγαλύτερες επιχειρήσεις απορροφούν τις μικρότερες. Είναι γνωστό ότι οι τεράστιες πολυεθνικές επιχειρήσεις είναι τώρα πιο ισχυρές από πολλά έθνη και δεν είναι υπόλογοι στις κυβερνήσεις. Η ικανότητά τους να βγάζουν κέρδος εις βάρος άλλων γίνεται ισχυρότερη από την δύναμη του ανταγωνισμού. Κατά δεύτερον άλλωστε οι επιχειρήσεις χρησιμοποιούν τις κυβερνήσεις για να προστατεύουν τα συμφέροντά τους με το να καταστέλλουν τις απειλές που προέρχονται είτε από άλλους συναγωνιστές τους ή από τα σωματεία εργαζομένων. Έτσι ο καπιταλισμός οδηγεί σ' ένα μονοπώλιο ισχύος.

Μιά άλλη πλευρά, χαρακτηριστικό της παραγωγής με σκοπό το κέρδος, βρίσκεται σ' ένα βαθύτερο επίπεδο, στην κατανόηση δηλαδή της έννοιας της ανθρωπίνης αυτοτέλειας, των ανθρωπίνων στόχων και κινήτρων. Τώρα, όσο ποτέ άλλοτε μας είναι γνωστή η μείωση των ανθρωπίνων στόχων καθώς και η υποβάθμιση των ίδιων των ανθρώπων σ' επίπεδο εμπορευμάτων. Ακόμα και στην προσπάθειά μας να βελτιώσουμε τα πράγματα, καθοδηγούμαστε από έννοιες όπως «αποδοτικότητα» ή «κόστος-κέρδος», έννοιες που έχουν άμεση σχέση με την παραγωγή. Η μεθοδολογία παραγωγής μετατοπίζεται από την παραγωγή αγαθών στις ανθρωπίνες σχέσεις, ενώ οι ανθρωπίνες σχέσεις αξιολογούνται με τα κριτήρια παραγωγής.

Όπως ήδη έχω πει τα προγράμματα και οι υπηρεσίες χρησιμοποιούνται για την αντιμετώπιση των αποτυχιών του παραγωγικού συστήματος αλλά βεβαίως δεν προτίθενται να εμπλακούν σ' αυτό ούτε όσον αφορά το περιεχόμενο ούτε και τον τρόπο που αυτά διοικούνται.

Θα επανέλθω στην δομή της πρόνοιας, αλλά πρώτα θα ήθελα να πω λίγα λόγια γύρω από την πολιτική. Στις δημοκρατίες της δύσης, τα πολιτικά κόμματα αναπτύχθηκαν παράλληλα με τον καπιταλισμό για να εξυπηρετούν τα συμφέροντα των διαφόρων οικονομικών ομάδων -των γαιοκτημόνων της βιομηχανίας ή των εργατικών σωματείων και αυτά τα κόμματα έχουν αναλάβει το έργο της απασχόλησής τους με οικονομικά προβλήματα. Η κομματική πολιτική έχει φέρει αποτέλεσμα σ' ένα βαθμό, αλλά ακόμα και στις πιο καλές εποχές δύο κόμματα ή έστω περισσότερα δεν μπορούν να εκφράσουν τα ποικίλλα συμφέροντα στην κοινωνία. Και ειδικότερα, δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν εύκολα τις ανάγκες των ανθρώπων που αποκλείονται από την παραγωγική διαδικασία. Ωστόσο προστατεύονται σε μεγάλο βαθμό τα δικαιώματα της προσωπικής έκφρασης και της υήφου. Το δικαίωμα συμμετοχής στην πολιτική αποτελεί σημαντικό τμήμα της ίδιας της πρόνοιας σαν αντιστάθμισμα του μονοπωλίου της οικονομίας. Είναι πρόβλημα των κυβερνήσεων τότε να βρουν την σωστή ισορροπία ανάμεσα στις απαιτήσεις που συνεπάγεται η οικονομία του κέρδους και τις προσδοκίες των ανθρώπων για ελευθερία και συμμετοχή που αποτελούν την βάση της δημοκρατίας. Η αντίληψη των ανθρώπων για την πρόνοια έχει σε μεγάλο βαθμό σχέση με το πως είναι οργανωμένη η «δύναμη» και πως χρησιμοποιείται.

Υπάρχουν ποικίλες μορφές δύναμης και ο Etzioni τις έχει πολύ σωστά ταξινομήσει σε τρεις βασικές κατηγορίες: την κανονιστική, την οικονομική και την καταναγκαστική.

Αυτές οι κατηγορίες μπορούν να γίνουν αντιληπτές κάτω από ορισμένες κανονικές συνθήκες. Ακόμα και ο εξαναγκασμός είναι συχνά αποδεκτός σαν ένα μέσο πρόνοιας, όπως συμβαίνει με την απομάκρυνση των παραμελημένων παιδιών από τους γονείς τους, ή ακόμα με την φυλάκιση ανθρώπων των οποίων οι πράξεις θεωρούνται αδικήματα. Πάντως ούτε ο εξαναγκασμός ούτε η χρήση οικονομικής δύναμης είναι κατ' ανάγκη νόμιμη και

θα θεωρηθούν σαν μέσα πρόνοιας μόνο εάν έχουν σαν βάση αποδεκτές νόρμες (κανόνες) ή εάν θεωρηθούν σαν μέσο δικαιοσύνης. Τότε όμως η πρόνοια μπορεί να γίνει αντιληπτή ανάλογα με τι θεωρεί «δίκαιο» ο κάθε άνθρωπος. Ένα από τα κύρια προβλήματα μιας κυβέρνησης είναι το πως θα κατορθώσει να επιφέρει αυτή τη νομιμότητα. Ίσως τώρα είναι πιο ξεκάθαρη η σχέση ανάμεσα στην πολιτική δύναμη και την κατανομή των δικαιωμάτων, των κερδών και της πρόνοιας. Το πρόβλημα του σύγχρονου κόσμου δεν είναι κατ' ανάγκη το ότι οι άνθρωποι είναι χειρότερα σωματικά από πριν ή το ότι δεν υπάρχουν αρκετά αγαθά για όλους. Έχουμε όμως γνώση των πολιτικών δικαιωμάτων μας και δεν μπορούμε να ανεχτούμε την ανισότητα. Με την εφεύρεση της τηλεόρασης μπορούμε όχι μόνο να ακούμε αλλά και να βλέπουμε ότι άλλοι είναι καλύτερα οικονομικά ή χειρότερα από εμάς όχι μόνο στην χώρα μας αλλά σ' όλο τον κόσμο. Οι άνθρωποι μπορούν να δουν ότι είναι φτωχοί ενώ άλλοι είναι πλούσιοι και λογικά μπορούν να σκεφτούν ότι είναι φτωχοί επειδή ακριβώς άλλοι είναι πλούσιοι.

Θα ήθελα τώρα να αναφερθώ λίγο στο περιεχόμενο και την οργάνωση της πρόνοιας καθώς και το αποτέλεσμά τους στην κοινωνική εργασία. Έχω ήδη πει ότι τα προγράμματα πρόνοιας και οι κοινωνικές υπηρεσίες είναι οργανωμένες και διοικούνται στα πλαίσια της παραγωγής με σκοπό το κέρδος, με αποτέλεσμα κατά συνέπεια την δημιουργία ανισότητας και κοινωνικής αδικίας. Όπως είπε κάποτε ο Richard Titmuss «οι υπηρεσίες για τους φτωχούς είναι φτωχές υπηρεσίες». Η δημόσια δυσαρέσκεια για την πρόνοια αυτού του είδους οδήγησε επίσης τους κοινωνικού λειτουργούς να διαχωρίσουν τη θέση τους από την πρόνοια ή όπως είπαν ο Piven και ο Cloward να «εγκαταλείψουν» τους φτωχούς. Ακόμα τα προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας, εδώ και πολλά χρόνια βρίσκονται σε κρίση εξαιτίας του μεγάλου τους κόστους. Κάθε χώρα ξοδεύει ένα σημαντικό μέρος του προϋπολογισμού της για κοινωνικά προγράμματα διαφόρων ειδών. Κατηγορούμε πάλι τα δύνάμματα, τους ανθρώπους δηλαδή που έχουν αποκλεισθεί από την αγορά εργασίας. Τα χρήματα που ξοδεύονται γι' αυτούς θεωρούνται **έξοδα**, ή **απώλεια** χρημάτων περισσότερο παρά σαν επένδυση ή κέρδος.

Οι δαπάνες πρόνοιας φαίνεται πως είναι τριών ειδών, οι πληρωμές που προτίθενται να προετοιμάσουν τους ανθρώπους για την αγορά εργασίας ή για να τους κρατήσουν σ' αυτήν, δαπάνες ή άλλες μορφές φροντίδας για ανθρώπους που εξαιτίας της ηλικίας τους ή ανικανότητάς τους δεν μπορούν να απορροφηθούν στην αγορά εργασίας. Τέλος, δαπάνες με σκοπό την θεραπεία ή πειθαρχία ανθρώπων των οποίων η συμπεριφορά απειλεί την ισορροπία της κοινωνίας. Η τελευταία αυτή κατηγορία αναφέρεται σε μη ομαλή συμπεριφορά ενώ η φυσιολογική συνήθως έχει σχέση με την οικονομική ανεξαρτησία.

Οι κοινωνικοί λειτουργοί συνήθως ασχολούνται με άτομα της δεύτερης και τρίτης κατηγορίας αν και σε μερικές χώρες ασχολούνται κυρίως με άτομα της πρώτης, δουλεύοντας σαν διευθυντές προσωπικού. Ασχολούνται όλο και πιο πολύ επίσης με τις εντάσεις που η εργασία επιφέρει στους ανθρώπους.

Σ' όλες τις περιπτώσεις, σε κάθε συμβάν οι κοινωνικοί λειτουργοί αντιμετωπίζουν προβλήματα του ατόμου σε σχέση με την αγορά.

Αν και αυτή η ταξινόμηση βασίζεται στην σχέση του ανθρώπου με την αγορά εργασίας, θα ήταν λάθος να δοθεί η εντύπωση ότι οι πολιτικοί δεν ενδιαφέρονται καθόλου για τον άνθρωπο. Απλά ήθελα να τονίσω την προτεραιότητα που έχουν τα οικονομικά θέματα.

Όπως ήδη έχω πεί διαφέρει το πως δουλεύει η ισορροπία από μια χώρα στην άλλη. Μέχρι πριν 10 χρόνια, οι πιο πολλοί από μας εμπιστευόμαστε αυτό που είναι γνωστό σαν **κράτος πρόνοιας**. Φαίνεται πως ήταν αποδεκτό από τις κυβερνήσεις ότι τα προγράμματα υγείας, η κοινωνική ασφάλιση και οι κοινωνικές υπηρεσίες θα πρέπει να αναπτύσσονται από το κράτος όσο το δυνατόν γρηγορότερα και πληρέστερα χρησιμοποιώντας τα χρήματα από τους φόρους. Ακόμα κι αν το κράτος δεν διοικούσε το ίδιο τα προγράμματα θα 'πρεπε να εξασφαλίσει τη λειτουργία τους. Δύο πράγματα συνέβησαν. Το ένα ήταν ότι η οικονομική θέση πολλών καπιταλιστικών χωρών αμφισβητήθηκε όλο και πιο πολύ εξαιτίας της ανάπτυξης καινούργιων οικονομιών, όπως εκείνης του ΟΡΕC και της Ανατολικής Ασίας, με αποτέλεσμα οι επιχειρήσεις ν' αρνηθούν να πληρώσουν τους αναγκαίους φόρους για την διατήρηση κοινωνικών προγραμμάτων. Το άλλο είναι ότι οι προσπάθειες των κυβερνήσεων να ελέγξουν τις δαπάνες και να εξασφαλίσουν υψηλό επίπεδο, οδήγησαν σε μια απαράδεκτη γραφειοκρατία. Εάν το **κράτος πρόνοιας** είναι τώρα νεκρό, όπως μερικοί νομίζουν, είναι επειδή σε εποχή δύσκολου ανταγωνισμού οι κυβερνήσεις δεν μπορούν να συμβιβάσουν τις απαιτήσεις της κερδοσκοπικής οικονομίας και τις ανάγκες των ατόμων που αποκλείονται από αυτού του είδους την οικονομία.

Υπάρχουν μερικές πιθανές λύσεις στο πρόβλημα. Μια απ' αυτές που επιδιώκεται στην Βρετανία και Αμερική είναι η «ιδιωτικοποίηση» δηλαδή η λειτουργία κοινωνικών υπηρεσιών από ιδιωτικές κερδοσκοπικές εταιρείες.

Προφανώς η δυσκολία αυτού του σχεδίου είναι ότι τέτοιου είδους υπηρεσίες θα διατίθενται μόνο σ' εκείνους που είναι ήδη οικονομικά ανεξάρτητοι. Εκείνοι συνεπώς που δεν μπορούν να πληρώνουν θα παραμείνουν υπό την ευθύνη κάποιας δημόσιας υπηρεσίας με χαμηλότερες δαπάνες ή δεν θα τους δοθεί καμιά υπηρεσία. Μια άλλη λύση είναι αυτή που εφαρμόζεται στην Ιαπωνία, όπου οι επιχειρήσεις παράσχουν μια σειρά επιδομάτων στους απασχολούμενους τους, ανεξάρτητα από ότι τους παρέχει η κυβέρνηση. Αυτό το σύστημα καταλήγει σε ανισότητες ανάλογα με την ικανότητα του κάθε εργοδότη να δώσει μια τέτοια παροχή, αλλά απ' την άλλη μειώνουν τις απαιτήσεις των πολιτών για δαπάνες και τη διαχείριση τους από μέρους της κυβέρνησης. Μια τρίτη πιθανή λύση που εφαρμόζεται στη Σουηδία και άλλες χώρες της Β.Ευρώπης, όπου εκεί η πολιτική για την οικονομία και την πρόνοια αναπτύσσεται από μια τριμελή επιτροπή στην οποία εκπροσωπούνται οι επιχειρηματίες, οι εργάτες και η κυβέρνηση. Ενώ οι δαπάνες προσδιορίζονται και χορηγούνται σε εθνικό επίπεδο, τα προγράμματα είναι αποκεντρωμένα σε περιφερειακές και τοπικές αρχές και σε μη κυβερνητικά σώματα. Τέλος ένα τέταρτο μοντέλο εφαρμόζεται σε αρκετές χώρες όπου τα κέρδη τα διαχειρίζονται οι ίδιοι οι εργάτες (τα οργανωμένα σωματεία).

Πολλές φορές μερικά από τα στοιχεία αυτών των μοντέλων τα βρίσκουμε σε συνδυασμό. Όλα αυτά τα μοντέλα δημιουργούν εναλλακτικές λύσεις για το **κράτος πρόνοιας** το οποίο θεωρείται μια κεντρική και αποκλειστική αρχή αλλά κανένα τους δεν ασχολείται επαρκώς με το κεντρικό θέμα που παρουσίασα, το ότι δηλαδή η πρόνοια σαν ιδέα αλλά και πράξη σχετίζεται άμεσα με την παραγωγή. Μου φαίνεται πως το Σουηδικό μοντέλο προσεγγίζει περισσότερο απ' όλα την ικανοποίηση των αναγκών, όχι τόσο εξαιτίας της δομής του, αλλά περισσότερο της πολιτικής δέλτησης που το κατευθύνει.

Ποιές, άραγε θα αναρωτιόταν κάποιος, είναι οι συνέπειες της εξάρτησης της πρόνοιας

από την παραγωγή με σκοπό το κέρδος; Έχω ήδη αναφέρει μερικές σε γενικές γραμμές, όπως η εμπορευματοποίηση των εργατών, η αξιολόγηση των ανθρώπων με βάση το κέρδος ή το κόστος, η υιοθέτηση μερικών μέτρων αποδοτικότητας όπως αυτό του κόστους - κέρδους κ.ά. Θα ήθελα να επεκταθώ περισσότερο στο θέμα και πρώτα-πρώτα να ρωτήσω ποιός διγεται από αυτήν την κατάσταση. Η πραγματικότητα είναι ότι όλοι μας σχεδόν διγόμαστε. Σχεδόν όλοι όσοι εργαζόμαστε ξέρουμε την πίεση που υπάρχει για αποδοτικότητα, ακόμα και στα Πανεπιστήμια όπου ισχύει ο κανόνας «δούλεψε ή χάσου». Δεν είναι όμως λίγες οι φορές που ακόμα και όταν δουλεύεις καλά πάλι «χάνεσαι». Αυτοί όμως που πραγματικά υποφέρουν είναι εκείνοι που ζημιώνονται από την αγορά εργασίας ή εκείνοι που αποκλείονται απ' αυτήν όπως οι γυναίκες, οι ηλικιωμένοι, οι νέοι, οι εθνικές μειονότητες και άτομα με αναπηρία. Αυτά τα άτομα υποφέρουν πάντα από την αδικία και κατάχρηση που τους γίνεται. Εκτός απ' αυτά τα άτομα υπάρχει και αυξανόμενος αριθμός εκείνων των οποίων οι ικανότητες δεν είναι αναγκαίες στην παραγωγή. Όλοι αυτοί οι άνθρωποι δεν υποφέρουν μόνο από υλικές στερήσεις αλλά το χειρότερο κατηγορούν τον εαυτό τους για τις αποτυχίες τους. Όταν βρεθούν δε στην ανάγκη να ζητήσουν κρατική βοήθεια τότε υπόκεινται στην κριτική των υπαλλήλων. Στην περίπτωση που θεωρηθούν μη-φυσιολογικοί εισάγονται σε ιδρύματα με σκοπό την αποκατάστασή τους στην ομαλή ζωή. Αυτό είναι και το θέμα της πολύ γνωστής ιστορίας του Antony Burgess το «Κουρδιστό πορτοκάλι» όπου η θεραπεία της συμπεριφοράς χρησιμοποιείται για τον έλεγχο της βιαιότητας ενός νεαρού. Ακόμα χειρότερο είναι το ότι το ηλεκτροσόκ, τα ναρκωτικά και η λοβοτομή χρησιμοποιούνται σαν μέσα ελέγχου συμπεριφοράς.

Οι επιδράσεις της παραγωγής γίνονται αισθητές στους οργανισμούς που παρέχουν διάφορες υπηρεσίες. Οι οργανισμοί υποχρεούνται να λειτουργούν υπό κάποιους όρους κόστους-κέρδους ακόμα και όταν μια τέτοια υποχρέωση φέρει το αντίθετο αποτέλεσμα των αρχικών στόχων ενός οργανισμού. Ακόμα οι οργανισμοί μεταβάλλουν τον καθορισμό των αναγκών τους, τους στόχους τους, την πελατεία τους και όλα αυτά για να συνεχίσουν να παραμένουν σε λειτουργία.

Μερικοί μπορεί να έχετε δει κάποιο επεισόδιο μια κωμικής σειράς της βρετανικής τηλεόρασης «Μάλιστα, Υπουργέ» στο οποίο ένας γραφειοκράτης προσπαθεί να πείσει τον υπουργό ότι η λειτουργία ενός νοσοκομείου, στο οποίο δεν υπάρχουν ούτε γιατροί ούτε ασθενείς είναι χρήσιμη για την οικονομία. Κάποτε ήμουν ο ίδιος διευθυντής ενός οργανισμού για παιδιά. Ο προϋπολογισμός μας βρισκόταν σε άμεση εξάρτηση από τον αριθμό των παιδιών του οργανισμού με αποτέλεσμα αυτή η διαδικασία να μπορεί να ονομαστεί «προστασία» παιδιών. Τέτοιες καταστάσεις μου θυμίζουν συχνά τον κακό της ελληνικής μυθολογίας, τον Προκρούστη, ο οποίος προσκαλούσε τους κουρασμένους ταξιδιώτες να ξεκουραστούν στο κρεβάτι του. Όταν τα πόδια τους ήταν πιο μακριά από το κρεβάτι τους τα έκοβε ενώ όταν ήταν πιο κοντά τους τα τράβαγε.

Πάντως πιο άσχημο απ' αυτήν την εμπορευματοποίηση των υπηρεσιών είναι οι συνέπειες που έχει στην συμπεριφορά και τα συναισθήματα των ανθρώπων που εργαζονται σε οργανισμούς ή των πελατών τους. Η νομική και οικονομική βάση αυτών των οργανισμών σχεδόν πάντα τους αναγκάζει να λειτουργούν με απολυταρχικά πλαίσια. Οι οργανισμοί διοικούνται από διευθυντές και επόπτες. Υπάρχει μια διοικητική αλυσίδα με προσεκτικά καθορισμένους ρόλους, αμοιβές και τιμωρίες. Η εξουσία ασκείται από τους ανώτερους προς τους κατώτερους ενώ αντίθετα οι κατώτεροι λογοδοτούν στους ανώτερους τους.

Είναι σπανιώτατες οι περιπτώσεις που δεν ασκείται εποπτεία και γι' αυτό ίσως φταίει κατά ένα μέρος η κληρονομιά της Φρουδικής θεωρίας, αλλά περισσότερο η αντίληψη για «λογοδοσία» που υπάρχει τόσο στην πολιτική όσο και στην οικονομία. Ακόμα σπανιότερες είναι οι περιπτώσεις στις οποίες οι ίδιοι οι πελάτες συμμετέχουν στις αποφάσεις που παίρνονται από τους οργανισμούς· οι πελάτες σχεδόν πάντα απουσιάζουν από τους οργανωτικούς πίνακες των οργανισμών.

Αυτό που πραγματικά συμβαίνει είναι ότι και οι κοινωνικοί λειτουργοί και οι πελάτες φθάνουν σε σημείο να δεχθούν τις απολυταρχικές σχέσεις εξουσίας σαν φυσιολογικές ενώ άλλοι θεωρούν σαν δεδομένο ότι έχουν το δικαίωμα να αποφασίζουν για τη ζωή και τις πράξεις τους.

Μια ακόμα συνέπεια της παραγωγής, που έχει σχέση με τον απολυταρχισμό, είναι η εξειδίκευση ή ο επαγγελματισμός. Βεβαίως απαιτείται εξειδίκευση για την καλύτερη απόδοση εργασίας, αλλά ο επαγγελματισμός φαίνεται ότι αναπτύχθηκε στις φυσικές επιστήμες όπου υπάρχει μια φανερότατη διάκριση ανάμεσα στην ίδια την πράξη και σ' αυτόν που διαπράττει την πράξη. Το πιο πρόσφορο παράδειγμα επαγγελματισμού βρίσκεται στην ιατρική. Αυτό το μοντέλο επαγγελματικής συμπεριφοράς, νομίζω πως, δεν έχει καμμία θέση στην κοινωνική εργασία όχι μόνο για ηθικούς αλλά και για τεχνικούς λόγους. Μιά τέτοια επαγγελματική συμπεριφορά μας οδηγεί στο να παρεξηγήσουμε τις προθέσεις και τους στόχους των πελατών και να υποκαταστήσουμε τη δική μας κατανόηση και τους δικούς μας στόχους. Κάτι τέτοιο ενισχύεται από το γεγονός ότι η πλειοψηφία των κοινωνικών λειτουργών, τουλάχιστον στη δύση, προέρχονται από την μεσαία τάξη. Αυτό οφείλεται κατά ένα μέρος στα υψηλά δίδακτρα, αλλά και στην προτεραιότητα που δίνεται από τα Πανεπιστήμια για ακαδημαϊκή δουλειά. Μια φίλη μου από την Ταϋλάνδη μου είπε ότι η φτώχεια ενός φοιτητή θεωρούνταν ένα σημαντικότερο κριτήριο για την εισαγωγή του στη σχολή της. Αυτό βέβαια είναι θρασύτητα αλλά φοβάμαι ότι αυτό δεν είναι ίσως αρκετό εξαιτίας της εκπαίδευσής που τους δίνεται κατόπιν. Όσο αντιπροσωπεύουμε και επωφελούμαστε από τις επιτυχίες του συστήματος παραγωγής, θα μας είναι δύσκολο να καταλάβουμε τις απόψεις και τις ανάγκες των ανθρώπων που απέτυχαν στην παραγωγή.

Ελπίζω ότι δεν φάνηκα εντελώς κατηγορηματικός ή απαισιόδοξος στις απόψεις μου για τον κόσμο ή την κοινωνική εργασία. Νομίζω ότι τα συστήματα παραγωγής έχουν κατορθώσει να μας ελευθερώσουν από τις ανάγκες και τον φόβο. Αυτό που προσπάθησα να κάνω ήταν να βρω τις αντιφατικές και καταστρεπτικές πλευρές του συστήματος παραγωγής. Καθημερινά βλέπουμε ότι στον κόσμο υπάρχει μια τάση αλληλοκαταστροφής και νομίζω πως αυτή η τάση προκύπτει από την οργάνωση της παραγωγής με σκοπό το κέρδος. Η αιτία γι' αυτό, είναι το πρόβλημα της κατανομής και όχι της ίδιας της παραγωγής. Η κοινωνική εργασία, νομίζω πως, πρέπει να έχει την θέση της σ' αυτό το βασικό θέμα. Νομίζω πως η εκπαίδευση κοινωνικής εργασίας δεν έχει καταπιαστεί σοβαρά με αυτά τα ουσιαστικά προβλήματα. Όπως παρατήρησαν οι Rein και White «η πρακτική επαγγέλματος έχει δύο μορφές: οδηγεί τον κοινωνικό λειτουργό σε μια διορατική δραστηριότητα και ταυτόχρονα τον απομακρύνει από την αναμέτρησή του με την πολιτική τάξη». Αυτό έχει συμβεί εξαιτίας ορισμένων λόγων που ήδη έχω αναφέρει συμπεριλαμβανομένων, της επιδίωξης του επαγγέλματος και των οργανωτικών προτεραιοτήτων που δίνουν οι εργοδότες μας.

Κατά την εκπαίδευση κοινωνικής εργασίας πολύ σωστά επιμένουμε σε μια πολύχρονη πρακτική εργασία. Φυσικά, αυτό που μαθαίνουν είναι να συμπεριφέρονται σύμφωνα με τους υπάρχοντες κανονισμούς. Η διδασκαλία είναι κατά τέτοιο τρόπο οργανωμένη ώστε η θεωρία και η πρακτική να αντιμετωπίσουν ανάγκες σχετικές με τα ιδρύματα. Τα μαθήματα θεωρίας και τα μαθήματα πρακτικής συνήθως διδάσκονται ξέχωρα το ένα από το άλλο σαν να ήταν ανεξάρτητα μεταξύ τους. Στην Βρετανία, μάλιστα η διοίκηση κοινωνικής εργασίας και η ίδια η κοινωνική εργασία ασχολούνται με ξεχωριστά προγράμματα η κάθε μία.

Η πρακτική άσκηση συνήθως δεν παρουσιάζει ερωτήματα σχετικά με κοινωνικά θέματα παρά μόνο όταν αυτά έχουν σχέση με συγκεκριμένες περιπτώσεις πελατών. Και τα μαθήματα θεωρίας συχνά διδάσκονται μόνο περιγραφικά χωρίς δυνατότητα κριτικής ούτε και σύνδεσης ανάμεσα στα θέματα και στους πελάτες.

Αυτή η παρατήρηση δεν είναι καινούργια. Έχω διαβάσει άρθρα στα οποία όλα αυτά αναφέρονται εδώ και πολλά χρόνια. Το πρόγραμμα σπουδών μας ακόμα περιλαμβάνει πρακτική άσκηση, θεωρία, έρευνα και εργαζόμαστε πολύ σκληρά σε γνωστά θέματα ανθρωπίνης ανάπτυξης και συμπεριφοράς. Νομίζω ότι αυτό γίνεται επειδή συνεχίζουμε να επιδιώκουμε το όραμα της αποδοτικότητας που θεωρείται πρότυπο στην παραγωγική διαδικασία. Η επίπτωση που με τρόπο ανακαλύπτουμε είναι ότι οι κοινωνικοί λειτουργοί σαν εκπρόσωποι μιας μορφής εξουσίας φτάνουν στο σημείο να γίνονται αντιπαθητικοί και να τρομάζουν τους πελάτες τους και απ' την άλλη να περιφρονούνται από εκείνους που βρίσκονται στην εξουσία σαν απλοί εφαρμοστές κάποιας πολιτικής.

Αυτό που θέλω να προτείνω δεν είναι βέβαια πολύ σαφές ή πολύ συγκεκριμένο. Ακόμα και αν μπορούσα δεν θα ήθελα να προσπαθούσα να σας παρουσιάσω ένα καινούργιο προσχέδιο. Θα μπορούσε να γίνει μια αρχή για παράδειγμα βρίσκοντας τρόπους ώστε οι πελάτες να έχουν ενεργό μέρος στη λήψη αποφάσεων της στρατηγικής των Οργανώσεων. Αν το επάγγελμά μας εξαρτιόταν απ' τους πελάτες μας νομίζω ότι θα μπορούσαμε να αποφασίζουμε καλύτερα. Το ίδιο πράγμα θα μπορούσε να γίνει και στην διοίκηση των Σχολών Κοινωνικής Εργασίας δηλ. και οι πελάτες και οι φοιτητές να έχουν ενεργό ρόλο στην οργάνωση του προγράμματος σπουδών. Στον τομέα της πρακτικής άσκησης τώρα ίσως θα μπορούσε να εγκαταλειφθεί ο παραδοσιακός τρόπος εποπτείας από κοινωνικούς λειτουργούς και να αντικατασταθεί με **εποπτεία απ' τους πελάτες**. Στο πρόγραμμα σπουδών θα πρέπει φυσικά να βρεθούν τρόποι, ώστε να διδαχθεί η θεωρία και πρακτική μαζί. Η βασική αρχή σε κάθε περίπτωση είναι να καταλάβουμε το πως οι πελάτες αποστερούνται από αγαθά και δύναμη και εμείς να προσφερθούμε να τους βοηθήσουμε σαν σύμμαχοί τους.

Σαν τελικό σχόλιο θα ήθελα να υποβάλλω την ερώτηση, πως μπορούμε να απελευθερωθούμε από τις προκαταλήψεις που τόσο έχουν επισκιάσει το επάγγελμά μας; Νομίζω, ότι ίσως ο φεμινισμός δίνει την λύση. Σαν άνδρας δεν μπορώ να καταλάβω πλήρως τι σημαίνει κάτι τέτοιο αλλά ίσως είναι το ότι οι άνδρες θεωρούν κατά κάποιο τρόπο δεδομένο και ακόμα απαιτούν πλαίσια οργάνωσης που καταλήγουν σε ανισοκατανομή εξουσίας. Ο τρόπος σκέψης μας συχνά επηρεάζεται από κατηγορηματικές ή ακόμα και αντιφατικές έννοιες.

Η βιομηχανοποιημένη επιστημονική εκπαίδευση που έχουμε λάβει μας προσφέρει μια μηχανική αντίληψη των σχέσεων στα πράγματα, την οποία μετατοπίζουμε και στις ανθρω-

πινες σχέσεις. Συνήθως εκπαιδευόμαστε με τέτοιο τρόπο ώστε να φαινόμαστε σταθεροί, αποφασιστικοί, έτοιμοι να αντιταχθούμε ή να ανατρέγουμε άλλες μορφές εξουσίας. Αυτές οι ιδέες εξάλλου έχουν καθιερωθεί στο σύστημα παραγωγής και διακυβέρνησης έτσι ώστε τόσο οι γυναίκες όσο και οι άντρες φτάνουν συνήθως σε σημείο να πιστεύουν ότι αυτές οι αρχές είναι αναγκαίες και συνεπώς σωστές. Ευτυχώς, ίσως για το μέλλον, πολλές γυναίκες έχουν αποκλεισθεί απ' την πλήρη συμμετοχή τους στη διεκδίκηση εξουσίας και συνεπώς στην παραγωγή και με αυτό τον τρόπο έχουν αποφύγει κατά ένα μέρος την πλήρη εγκεφάλου που αυτή επιφέρει. Η εμπειρία τους φανερώνει ότι οι απαντήσεις δεν βασίζονται σε παραδοσιακές μεθόδους σκέυης ούτε δράσης. Έχω ήδη υποστηρίξει ότι η εξίσωση εξουσίας και συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων είναι τα κλειδιά- αρχές που θα πρέπει να στηρίζεται ο στόχος της κοινωνικής εργασίας και η δημιουργία νέων δομών. Στις γυναίκες παγκοσμίως και με προκλητικό τρόπο έχει αφαιρεθεί το δικαίωμα της συμμετοχής και της άσκησης εξουσίας. Δεν μπορώ να σκεφτώ καλύτερο τρόπο παρά να ζητήσω απ' τις γυναίκες να θεωρήσουν δεδομένη την πλήρη άσκηση εξουσίας με τους άνδρες όχι μόνο για να τους «αποδοθούν τα ίσα» αλλά και επειδή είναι ενδεχομένως πιο ικανές από τους άντρες να κάνουν αυτό που χρειάζεται να γίνει σε μια δεδομένη περίπτωση.